

DE CE FILOSOFĂM?*

de NICULAE BELLU

I. Primul răspuns direct ar putea fi: pentru că existența umană este interogativă. Omul este animalul care pune întrebări, inventează probleme și dezleagă enigme. Până și cea mai rudimentară unealtă e un răspuns la o problemă inventată de om. Natura însăși este iscodită, văzută ca o enigmă, trecută apoi în problemă, cercetată asiduu, smulgându-i-se pas cu pas o oarecare cunoaștere a secretelor sale, la început pe parcursul încet și neștiut al mileniilor, mai târziu cu o grăbită aviditate și o uluitoare iscusință în mânăuirea instrumentelor de cunoaștere. Dar, raportându-se la o realitate din afara sa, cu care se confruntă și interogându-se asupra enigmelor ei, omul se descoperă totodată pe sine însuși în acest raport și se supune, la rândul său, aceleiași practici interogative, ca fiind el însuși un obiect cu care se confruntă, un obiect enigmatic care i se impune ca o problemă.

Filosofarea își trage izvoarele din aceste descoperiri intuitive. E ca o curiozitate născândă, care își alimentează energia internă din exercițiul propriei sale practici. Ca o mirare de adolescent, surprins și tulburat de ceea ce se întâmplă cu sine la această vârstă de cumpănă, când perspectiva abordării lucrurilor se schimbă, când

---

* Toate textele acestei cărți au fost transpuse în ortografia actuală din motive tehnice.

toate cele știute par a căpăta dintr-odată alte înțelesuri. Filosofarea se țese singură din asemenea uimiri. Aici este el, omul care își trăiește întrebările, stările afective, tulburările și tot aici el, privindu-se cu o aparență de detașare, de parcă unul s-ar fi putut dedubla și propria sa ființare ar fi de o parte numai trăită, de alta numai gândită. „Eu n-am fost eu” a putut să spună un om ca Nicolae Iorga, coborând treptele palatului câteva minute după ce își depusese, la rege, mandatul de prim-ministru al țării. Nicolae Iorga, un intuitiv în tot ceea ce făcea dincolo de masa sa de lucru, filosofa. Eu n-am fost eu, exprimă iluzia acestei dihotomii, întemeiată, la rândul ei, pe această facultate a psihicului uman de a fi, ca atare, o unitate indisolubilă și de a se putea totodată desprinde de sine printr-o relativă distanțare critică, dotată cu un plus de luciditate și obiectivitate, diferențiate de la caz la caz. Dualitatea suflet-corp exprimă empiric, în termenii unei alchimii medievale a spiritului, această facultate câștigată a psihicului uman de a fi în același timp trăire spontană, aparent lipsită de gând, oarbă și, totodată, gândul acestei lipse de gând, care se observă pe sine însuși în ipostaza primei sale apariții. Un paradox.

Dar descoperirea de sine este numai antecedentul filosofării. Trăirea însăși, viața ca atare, foamea, setea, frigul, munca, atracția sexuală, oboseala, boala, în sfârșit moartea – moartea în diversitatea ipostazelor ei –, toate acestea îi apar omului ca o realitate dincolo de el, care îi stă în față și i se opune. Omul se descoperă pe sine drept ceea ce este abia în situațiile care-l pun, astfel, continuu la încercare. Or, la capătul tuturor acestor încercări, fiecare cu dinamica și cu întrebările ei, omul se reîntâlnește din nou și din nou cu propria sa sensibilitate încercată, încărcată cu noi cunoașteri și noi sensibilități, receptivă la alte solicitări – între timp descoperită, aptă de alte aspirații și mișcată de alte impulsuri în căutarea propriei sale împliniri. Acest raport cu lumea, sesizat pe parcursul unei practici sensibile proprii, devine pivotul constant al interesului de sine, căruia Kant i-a spus „datoria față de sine însuși” în relație cu ceilalți, întrucât tocmai ceilalți, ca și întregul spațiu social înconjurător, se confirmă a fi condiția de temei a fiecăruia, dincolo de care nimeni nu poate fi ceea ce este, iar ceea ce este încetează *eo ipso* să fie.

Din această evidență primară, intuită încă înainte de a fi gând, se constituie filosofarea, ca o geneză și o autoproducere în lanț a unei mirări interrogative. Filosofarea nu e încă stadiul întrebărilor directe, nici momentul răs punsurilor, dar e climatul în care întrebările și răspunsurile devin posibile, indicând astfel realitatea unui univers spiritual. Căci, dacă întrebarea afirmă descoperirea unei necunoscute, problema care se pune este cum a fost posibilă o asemenea descoperire, fără ca – din aproape în aproape – însăși predispoziția trăirilor umane să nu se fi deschis și dezvoltat în acest sens, ca un anumit gen de specializare intuitivă.

Cu această predispoziție întrebătoare a practicii umane începe să se toarcă firul filosofării.

II. Filosofarea e o stare de spirit întrebătoare, ca o mirare persistentă în fața necunoscutului. Dar o stare de spirit încă nedefinită, exprimând efervescenta neprecizată a întrebării, și nu o înaintare directă spre cunoaștere. O stare de spirit anticipând cunoașterea, pregătind-o, făcând-o posibilă și subiectiv necesară, anunțând-o prin tensiunea spirituală care o precede. Cu filosofarea începe orice înaintare directă spre cunoaștere. E nedumerirea din care se constituie întrebarea, înainte de a fi explicită și formulată ca atare și surpriza, mirarea descoperirii ei. Intuiția în detectarea plină de îndoială și neliniște a necunoscutului, care provoacă curiozitatea, o tulbură și fascinează. O neliniște a gândului, ca tremurul apei, altfel lină, tulburată de mișcări neștiute ale adâncului. Filosofarea nu e atât o activitate sistematică, cât o stare activă fără program, o lucrare de gestație încă haotică a ideii înainte de a se fi desprins ca idee clară din magma sensibilă a afectivității. E o căutare de drum într-un nod de drumuri, toate aparent posibile și totodată nesigure, așa cum apar drumurile în vis, drumuri fără contur evident, ca într-o rătăcire, căci rătăcirea și tremurul de spaimă pe care îl produce sunt împreună haina de mucenic în care apare orice cunoaștere nouă. Filosofarea e chiar momentul acestei indecizii, în același timp reală și aparentă, cum e crepusculul între întuneric și lumină. Nu mai e

întuneric deplin, căci orice întrebare – pe măsură ce se constituie – introduce diferențieri, apoi distincții într-un spațiu altfel obscur. Și nu e încă lumină, care stă pâlând în spatele răspunsului așteptat. E clarobscurul întrebărilor aflate într-o indefinită și confuză alunecare spre răspunsul lor. O căutare de început a cunoașterii, căutarea nesigură a unui început de drum.

Notă. Ideea de drum sau de parcurgere a unui șir mare de experiențe e implicația nevoii de a cunoaște. Orice început de drum apare, în acest sens, ca o tentație a necunoscutului, ieșire din inerție, primul impuls în spațiul unei gândiri altfel sufocate de imobilism. În tragedia greacă, drumul e spațiul încă neconvertit în cunoaștere, nereglementat prin legi, liber hazardului, unde se realizează destinul, necesitatea oarbă. În drum se întâlnește Oedip cu tatăl său bun, când, nerecunoscându-se unul pe celălalt drept ceea ce sunt, se iscă acel conflict întâmplător, ca între străini, și tatăl cade ucis de mâna propriului său fiu, care nu știe pe cine ucide și că, ucizând un străin întâlnit întâmplător, el împlinește destinul tragic pe care era încredințat că-l evită prin părăsirea stării sale anterioare și prin plecarea la drum deghizat în haine de împrumut. Drumul apare astfel, în limbaj de mit, *locul adevărului*, unde cele care urmează să se întâmple nu mai pot fi ocolite. Locul unde, liberă de constrângeri exterioare, acționează întâmplarea. Locul unde necesitatea însăși își face drum prin jocul neașteptat al întâmplărilor. Dar tocmai de aceea drumul e locul orb, loc încărcat de mistere nedezlegate, loc de spaime, loc de fascinație și de prospectare continuă a cunoașterii. Locul de incursiune, nesigură, dar neobosită, continuu reluată al filosofării. Astfel, la Platon, drumul este locul întâlnirilor cu situații neașteptate, care pun în lumină tâlcuri adânci. În basm, drumul lui Harap-Alb e un model viu de spațiu al filosofării, făcând posibilă acumularea de înțelepciune pe calea căutărilor, a erorilor și a înfrângerilor care ascut spiritul, îl deprind să prevadă dincolo de vorbe și de aparențe, dar lucrând în același timp la dezvoltarea însușirilor morale ca tenacitatea, neînfricarea, receptivitatea față de suferință, generozitatea, modestia, cutezanța în căutarea libertății. Puține sunt basmele care se lipsesc de acest *drum al filosofării și bărbăției*, înțelese în indisolubila lor unitate.

Căci însăși plecarea la drum, disponibilitatea și nevoia de a înfrunta necunoscutul e un indiciu de bărbăție. Cunoașterea ca atare începe de fiecare dată printr-un act de libertate și de curaj. Ea nu înaintează, nu se dezvoltă decât cu acest preț.

Filosofarea e un început de drum și un indiciu de libertate potențială a spiritului, o desprindere din întuneric, o smulgere din starea latentă a gândului. Hegel vede în această ruptură de „limitele determinate ale obiectului particular” izvorul nevoii de filosofie. „Ruptura este izvorul nevoii de filosofie...”. Ruptura este o părăsire a unei stări anterioare, o ieșire la drum. Iar Karl Jaspers adaugă: „A face filosofie înseamnă a fi în mers”. Plecarea (ruptura) și drumul apar ca metafora filosofării.

III. Dar urmează să fie surprinse și reținute distincțiile. (*Non idem est si duo dicunt idem.*)

La Jaspers, acest drum nu se îndreaptă spre investigarea realului, ci este mai curând întors asupra subiectului însuși și închis în limitele trăirilor sale, în timp ce Hegel vede în ruptura cu „limitarea particularului” o deschidere spre mișcarea liberă a realului, după cum în „ruptura cu inerția” vede un indiciu de înnoire, semnalând mișcarea veacului pe care o exprimă. Găsim, astfel, la Hegel: 1. dislocarea ideii din matricea ei subiectivă și 2. dinamica fenomenului obiectiv al lumii în succesiunile sale istorice, care acționează ca o trezire din somn a ideii. În unitatea contradictorie a acestor momente se naște filosofarea, ca un prim semnal al trezirii; apoi filosofarea trece în filosofie, ca o nevoie de cunoaștere clară asupra lumii și asupra propriei sale determinări. Filosofarea pregătește actul filosofiei. Jaspers pare înclinat, în schimb, să explice întregul câmp al filosofiei prin caracteristicile dominate de sensibilitate și spontaneitate ale filosofării. El nu surprinde și nu introduce aici între filosofare și filosofia propriu-zisă distincții calitative. Cu această rezervă, însă, descrierea acestui câmp rămâne de semnalat chiar pentru această întrepătrundere de planuri. Jaspers spune: „Omul nu poate să se lipsească de filosofie.

Astfel, ea este prezentă peste tot și întotdeauna, răspândită în public prin proverbele tradiționale, prin formulele înțelepciunii curente, prin opiniile admise ca și în limbajul oamenilor culti, în concepții politice și, mai ales, din primele timpuri ale istoriei, în mituri. Nu se poate scăpa de filosofie. Singura problemă care se pune este de a se ști dacă ea este conștientă sau nu, bună sau rea, confuză sau clară. Oricine o respinge recunoaște o filosofie prin chiar respingerea ei, fără a fi conștient de aceasta”.

E un amestec confuz de filosofare și filosofie, evident anacronic după Kant, Hegel și Marx, al căror criticism filosofic – pe cât de distinct conturat în cadrul fiecărei concepții și de aceea ireductibil unul la celălalt – avea totuși în comun cerința unei rigurozități intransigente în spațiul cercetării filosofice, peste care Jaspers trece cu atâta ușurință, renunțând la sensul de cunoaștere sistematică, logică și coerentă al filosofiei. Dar în această lipsă de rigoare a spiritului transpare tocmai particularitatea filosofării. Descifrată sub această lumină, filosofarea își găsește într-adevăr expresia în formulele înțelepciunii populare curente, în miturile mai vechi și mai noi care participă activ la viața reală a comunităților umane. Cu acest înțeles, omul nu se poate lipsi de *filosofare*, și nimeni nu scapă neatins de aripa ei.

Filosofarea este tocmai acest stadiu al spiritului care vizează o cunoaștere, dar o cunoaștere încă empirică, la nivelul înțelepciunii practice din care se alimentează. Or, tocmai vizarea unei cunoașteri la acest nivel al aparențelor este un joc înșelător și plin de capcane, pe care filosofia îl critică și tinde să-l depășească continuu. Încât, în raport cu filosofia însăși, filosofarea apare ca o limitare a gândului la datele și semnificațiile mai curând fenomenale, văzute în incidentalitatea și particularitatea lor și constituind, ca atare, un teren propice mai curând pentru subiectivitate sau arbitrar decât pentru o interpretare riguroasă și unitară, sintetică a realului, din perspectiva mișcării și a tendințelor sale.

Filosofarea apare, astfel, sub o dublă lumină: 1. ca desprindere dintr-o inerție anterioară, lipsită de gând sau de nevoia cunoașterii, și

2. ca limitare a acestei desprinderi, rămasă la începutul propriului ei drum. Primul moment pune în lumină caracterul pozitiv al filosofării, starea de efervescentă și căutare umană pe care o exprimă. Al doilea moment surprinde, în schimb, contradicția inherentă acestui stadiu inițial, insatisfacția gândului oprit la primul său pas sau, altfel spus, rămas la jumătatea drumului, într-un amestec confuz în care ceea ce este riguros și ceea ce este numai aparent solicită o aceeași validare și o autoritate egală, ca în explicația pe care o dă Jaspers fenomenului real al nevoii de filosofie. Filosofarea închide, ca atare, în ea această ambiguitate și își dezvăluie energia ei pozitivă în tensiunea de auto-depășire internă a propriei sale limitări, *ca nevoie de filosofie*, pentru care filosofarea însăși devine stadiul ei pregătitor, pe parcursul căruia nevoia de a pune întrebări și de a intui (sau imagina) un răspuns posibil trece treptat într-o nevoie de explicație teoretică de ansamblu, validată printr-o viziune globală asupra întregului. Încât: 1. *filosofarea* țâșnește spontan dintr-o nevoie umană confuză, neexplicitată de cunoaștere, și 2. *filosofia* devine critica lucidă și sistematică a acestei nevoi, în care primul moment reapare, dar ridicat la poziția unei nevoi raționale și își așteaptă validarea în fața rațiunii teoretice. Dacă filosofarea e un început de drum, continuarea drumului început este transformarea ei în nevoie de filosofie. E o trecere de la un stadiu la altul, discontinuitate și continuitate într-un spațiu al gândirii el însuși continuu și discontinuu în modul său de a ființa. În spațiul filosofării se produce, astfel, o acumulare fără de care nu e posibilă nici filosofia însăși, nici nevoia umană de filosofie, care o anunță și o face posibilă. E o acumulare de *aptitudini* ale gândirii mai mult decât o acumulare de informație verificată. O angajare a gândirii dincolo de înregistrarea izolată a faptelor și evenimentelor, pe parcursul căreia gândirea se deprinde să surprindă existența conexiunilor, repetabilitatea și să lucreze în parte spontan, în parte preconcept cu asemenea categorii ale rațiunii. Pe temeiul unor asemenea angajări repetate, gândirea ajunge să descifreze în spatele situațiilor individuale prezența ipotetică a unei cauze comune. E un exercițiu elementar de durată în procesul de învățare a limbajului

filosofic, limbaj selectiv, căutând generalul din lucruri, alfabetul limbajului abstract, care lucrează cu universale. Filosofarea capătă, prin natura propriei sale practici, această direcție constructivă. Tensiune încă neclară și nesatisfăcătoare spre cunoaștere, ea educă, adaptează și formează gândul, îi rafinează însușirile, făcându-le apte pentru descifrarea conexiunilor universale, punct de hotar cu care începe vastul teritoriu al filosofiei, infinit în posibilitățile sale de dezvoltare în profunzime și de extensie.

IV. Filosofarea e o tensiune constructivă a gândului, născută dintr-o mirare neștiutoare, care persistă interogativ sub impulsul unei nevoi de cunoaștere adevărată, cu iluzia de a fi ea însăși momentul realizat, al acestui adevăr. E momentul, mai curând confuz și contradictoriu, dinaintea ascensiunii corecte spre cunoaștere, dar care o face posibilă întâi *ca nevoie internă*, apoi *ca deprindere analitică a gândirii*, anunțând calea viitoare (filosofică) a conexiunilor și a sintezei.

Acest întâi: *ca nevoie internă* este diferența specifică a filosofării și persistă în secvența următoare, distinctă și superioară, a filosofiei numai ca moment suprimat. Nevoia internă domină spațiul filosofării până acolo încât pare a se satisface cu simpla ei exercitare, ca și cum și-ar fi sieși suficiență prin chiar faptul că se pune pe sine și se resoarbe în actul ființării sale. Ea nu se ia ca obiect, nu se observă ca atare în ceea ce este, nu atinge stadiul autocriticii sale. Este mai curând încrezătoare în propriile sale puteri, de unde înclinația spre adevăruri simple, ferme, mai curând fixe, conținând pericolul dogmei, al credinței și al apologeticii. Observată la acest stadiu, *ca nevoie internă* și din unghiul de privire al acestei nevoi, filosofarea indică starea de redundanță a gândului activ, îndreptat asupra unui lucru determinat, concret și practic, dar cuprinzând în aria acestui gând director *ceva mai mult* decât ceea ce se materializează în decizia luată și în actul care o materializează. Este un plus de gândire în orice judecată, un plus de alternative în orice căutare a unei soluții. Ceva rămâne necunoscut în actul care încheie o examinare. Acest

CUPRINS

Prefață – <i>De ce filosofăm și de ce trebuie să fim morali</i> de Vasile Morar.....	5
„Revista de filosofie”, Tomul 18, Nr. 2, 1971	19
<i>De ce filosofăm?</i> de Nicolae Bellu	20
„Revista de filosofie”, Tomul XXII, Nr. 1, 1975.....	35
<i>Dezbateri: Obiectul eticii marxiste</i>	36
<i>Dezbateri asupra lui Althusser: istorie și morală</i>	57
„Revista de filosofie”, Tomul 16, Nr. 10, 1969	67
<i>Ideea de om în cercetarea filosofică</i>	68
„Revista de filosofie”, Tomul 21, Nr. 1, 1974.....	81
<i>Însemnări filosofice: Omul ca individualitate și</i> <i>individualitatea ca sens etic al vieții</i>	82
„Revista de filosofie”, Tomul 15, Nr. 9, 1968.....	95
<i>Conceptul în cunoașterea eticului</i> de Nicolae Bellu	96

„Revista de filosofie”, Tomul XXVI, Nr. 4, 1979	107
<i>Principiul moral în dinamica istorică a etosului</i> de Nicolae Bellu	108
„Revista de filosofie”, Tomul 19, Nr. 7, 1972	147
<i>Morala și progresul (I)</i> de Nicolae Bellu	148
„Revista de filosofie”, Tomul 19, Nr. 10, 1972	175
<i>Morala și progresul (II)</i> de Nicolae Bellu.....	176
„Revista de filosofie”, Tomul XXV, Nr. 4, 1978.....	207
<i>Dimensiunea ontologică a eticului în cercetările</i> <i>lui Gramsci</i>	208
„Revista de filosofie”, Tomul 12, Nr. 6, 1965	229
<i>Eticul în tradiția gândirii revoluționare</i> de Nicolae Bellu ...	230
„Revista de filosofie”, Tomul 17, Nr. 12, 1970	249
<i>Valoarea teoretică a conceptului de om în cercetările</i> <i>lui Engels</i> de Nicolae Bellu.....	250
„Revista de filosofie”, 6 noiembrie-decembrie 1988	277
<i>Elaborarea ontologică a conceptului moralei în etica</i> <i>lui Spinoza</i>	278
„Revista de filosofie”, Tomul 18, Nr. 5, 1971	303
<i>Caracterul de sistem al eticului în filosofia hegeliană</i>	304
<i>Exerciții de dialectică, 1994, I</i>	331
<i>Exerciții de dialectică, 1994, II</i>	383
Dedicații ale lui Constantin Noica pentru Nicolae Bellu.....	439